

**Регіоналізація в європейському
економічному просторі**

Каміла БОРСЕКОВА,
Соня ЧАПКОВА,
Філіп ФЛАШКА,
Станіслав КОЛОШТА,
Катаріна ВІТАЛІШОВА

**ДИВЕРГЕНЦІЯ І КОНВЕРГЕНЦІЯ
У РЕГІОНАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ
СЛОВАЧЧИНИ**

Резюме

Проаналізовано концепцію та тенденції регіонального розвитку Словаччини. На основі аналізу даних за ключовими макро- і мікроекономічними, екологічними та соціально-демографічними показниками виокремлено відмінності регіонів Словаччини. Подано еволюційні особливості політики регіонального розвитку, її організаційну основу і механізм здійснення в даній країні. На основі аналізу фінансової автономії територіальних одиниць зроблено висновки щодо подальших дій задля забезпечення вищих рівнів автономності. Вказано на збереження значних відмінностей у регіонах, навіть попри значні зусилля в межах політики вирівнювання регіонального розвитку.

© Каміла Борсекова, Соня Чапкова, Філіп Флашка, Станіслав Колошта,
Катаріна Віталішова, 2016.

Борсекова Каміла, Ing, PhD, Університет Матея Бела, м. Банська Бистриця, Словаччина.
Чапкова Соня, Ing, PhD, Університет Матея Бела, м. Банська Бистриця, Словаччина.
Флашка Філіп, Ing, PhD, Університет Матея Бела, м. Банська Бистриця, Словаччина.
Колошта Станіслав, Ing, PhD, Університет Матея Бела, м. Банська Бистриця, Словаччина.
Віталішова Катаріна, Ing, PhD, Університет Матея Бела, м. Банська Бистриця, Словаччина.

Ключові слова

Регіональний розвиток, концепція регіонального розвитку Словаччини, фінансова автономія регіону, регіональні відмінності.

Класифікація за JEL: R1, R58.

Словацька Республіка виникла 1 січня 1993 р., після розпаду Чехословацької Федерації на Чехію і Словаччину. З моменту утворення незалежної республіки Словаччина успішно пройшла важкий перехід від планової до сучасної ринкової економіки. Економічна трансформація мала за мету підготовку країни до вступу в Європейський Союз. 1 травня 2004 р. Словаччина приєдналася до ЄС, у листопаді 2006 р. ввела європейський механізм регулювання валютних курсів (ERM), а в січні 2009 р. – вступила в Європейський валютний союз.

Основна інформація:

Державний устрій: республіка.

Політична система: парламентська демократія.

Конституційна система:

- конституційна та законодавча влада – Національна рада Словацької Республіки;
- виконавча влада – президент Словацької Республіки та уряд Словаччини;
- судова влада – Конституційний суд, Спеціалізований кримінальний суд та суди загальної юрисдикції.

Площа: 49 034 км².

Населення: 5 421 349 осіб (31 грудня 2014 р.).

Густота населення: 110 осіб/км².

Словаччина є представницькою парламентською демократичною республікою відповідно до Конституції 1992 р. Спершу до Конституції були внесені поправки у вересні 1998 р., щоб дозволити прямі вибори президента, і знову в лютому 2001 р. у зв'язку з вимогами вступу до ЄС. Законодавча вла-

да належить однопалатному парламенту – Національній раді Словацької Республіки. Парламент займає центральне місце в системі інституційних механізмів і має високий ступінь незалежності від інших гілок влади. Парламентська автономія є майже абсолютною, а її єдиним обмеженням – зобов'язання дотримуватися Конституції. Президент є главою держави і формально главою виконавчої влади, хоча з дуже обмеженими повноваженнями.

Словаччина поділяється на вісім регіонів та 2890 населених пунктів (за станом на 31 грудня 2014 р.), серед них 138 міст і містечок, де проживає 55% населення. Багато самоврядних населених пунктів є дуже малі і створені на основі сільських громад. Більше двох третин мають населення менш ніж 1000 осіб. Населені пункти та регіони наділені нормотворчою владою. Кожен рівень (регіон і муніципалітет) має своїх виборних посадових осіб з визначеними завданнями й обов'язками.

1. Регіональний розвиток у системі національної економіки

Між словацькими регіонами є значні регіональні відмінності. Східні регіони мають набагато вищий рівень бідності, а економічна діяльність значною мірою зосереджена на заході, особливо навколо столиці Братислави. Регіональні відмінності є не тільки істотними, а й мають тенденцію бути стійкими. Вони є переважно незмінними протягом більш ніж 20 років.

1.1. Дослідження регіональних відмінностей у Словаччині

Загалом у словацьких регіонах помітний вплив попередньої політичної та економічної системи, яка орієнтувалася на східні ринки. Словаччина була індустріальною країною, і ці індустріальні ознаки економіки є досі в деяких регіонах навіть після 1989 р. У цій частині ми зосередилися на регіональних диспропорціях у багатьох соціально-економічних та демографічних вимірах на третьому рівні за номенклатурою територіальних одиниць у цілях статистики (NUTS)¹. Для дослідження регіональних відмінностей були використані коефіцієнти варіації, розраховані різними способами, та показники динаміки. Всі дані взяті зі статистичного бюро Словаччини. Часові ряди різняться; ми

¹ NUTS – аббревіатура французького терміна «nomenclature des unités territoriales statistiques», що перекладається як номенклатура територіальних одиниць у цілях статистики. Він є стандартом територіального поділу країн, за яким здійснюється регіональна статистика відповідно до адміністративно-територіальних одиниць. Використовується у ЄС і в деяких країнах поза ЄС (примітка наук. ред.).

досліджуємо регіональні диспропорції з і без найбільш розвинутого регіону Братислави, оскільки передбачаємо визначальну роль цього регіону для розрахунку регіональних диспропорцій. Ми зосередили увагу на макроекономічних, мікроекономічних, екологічних і соціальних відмінностях.

1.2. Макроекономічні показники

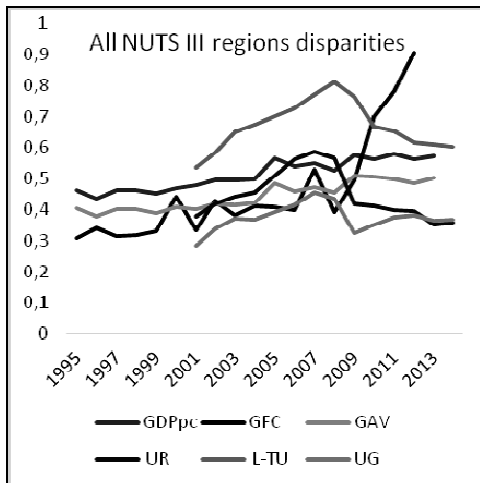
Регіон Братислави домінує за показником ВВП на душу населення за весь період аналізу (1995–2013 рр.); продуктивність регіонів Словаччини є зростаючою, проте з початком економічної кризи в 2008 р. продуктивність усіх регіонів, окрім Братислави, є незмінною. Показник доданого валового основного капіталу (GFC) є вдвічі вищим у регіоні Братислави порівняно з усіма іншими регіонами. Цей показник зростає швидкими темпами у регіоні столиці, тоді як в інших регіонах простежуються зворотні тенденції з початком фінансової кризи у 2008 р. Валова додана вартість має подібну тенденцію до траєкторії руху ВВП на душу населення. Найвищий цей показник у регіоні Братислави, оскільки більшість центральних офісів компаній розміщена саме в цьому регіоні, в тому числі тут зосереджена висока концентрація високотехнологічних компаній поряд з високими витратами на дослідження і розвиток, які прирівнюються до аналогічних витрат усіх NUTS-3 регіонів Словаччини. Рівень безробіття є найнижчим у західних регіонах, які межують з регіоном Братислави, Відня та Будапешта. Довгостроковий рівень безробіття є проблемою переважно в східних і центральних регіонах, де цей показник вп'ятеро вищий за аналогічний у регіоні Братислави, проте тут не врахована кількість безробітних випускників, для якої характерна велика різниця по регіонах.

Рис. 1 і 2 відображають регіональні відмінності за згаданими шістьма макроекономічними показниками. На рисунку зліва представлено агреговані дані за усіма вісьмома NUTS-3 регіонами Словаччини, тоді як на рисунку справа дані з регіону Братислави еліміновані. На обох рисунках помітно, що найвищі розбіжності існують у показниках довгострокового безробіття, і цей показник зростає із заходу на схід. Найбільші диспропорції задані регіоном Братислава у показнику доданого валового основного капіталу, для якого помітним є зростання диспропорції у два рази після початку фінансової кризи, проте для решти семи регіонів актуальне скорочення диспропорцій у цьому показнику. Це явище спричинено превалюючою часткою місцезнаходження власників капіталу та загалом усього капіталу в столичному регіоні, який визнаний єдиною метрополією² згідно з класифікацією ОЕСР. Ступінь регіональних диспропорцій різний у всіх восьми регіонах Словаччини, проте загальною тенденцією є фактично схожий рівень безробіття випускників у всіх регіонах, якщо не враховувати регіон Братислави. Також слід зазначити, що найменші диспропорції є у валовій доданій вартості, лише 10% за сімома регіонами Словаччини та 30%, якщо включити регіон Братислава.

² Йдеться про метрополію як регіон з надзвичайно високою концентрацією населення та економічної активності (примітка наук. ред.).

Рисунок 1

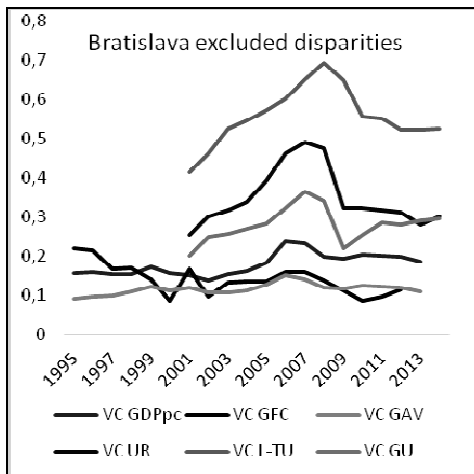
Регіональні відмінності за макроекономічними показниками,
1995–2013 рр.

Примітка. Складено автором.

Рисунок 2

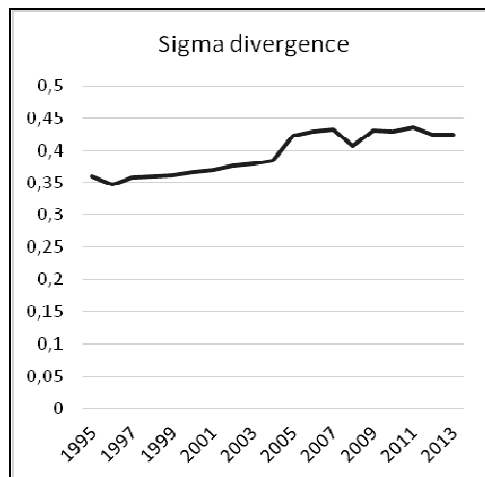
Регіональні відмінності за макроекономічними показниками,
1995–2013 рр.

Примітка. Складено автором.

Рисунок 3

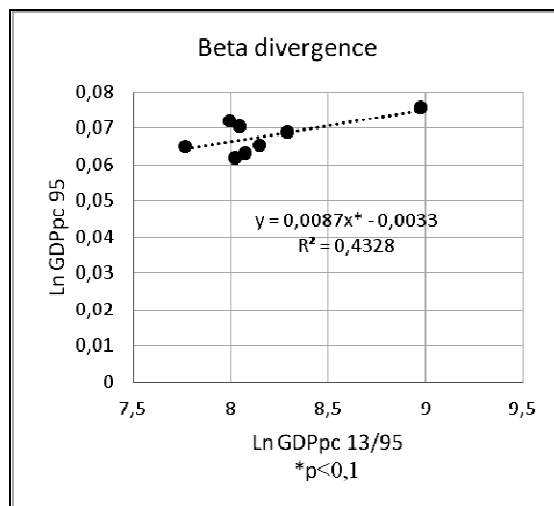
Сигма-дивергенція між усіма регіонами NUTS-3 Словаччини

Примітка. Складено автором.

Рисунок 4

Бета-дивергенція між усіма регіонами NUTS-3 Словаччини

Примітка. Складено автором.

Нами було досліджено тенденції регіональних відмінностей усіх NUTS-3 регіонів, використовуючи модель бета- і сигма-конвергенції, яку розробили автори Барро та Сала-і-Мартін (2004 р.). Обидві моделі визначають тенденцію дивергенції у всіх NUTS-3 регіонах у період з 1995 р. по 2013 р., використовуючи ВВП на душу населення як основний показник. Середньорічна швидкість дивергенції між регіонами визначена на рівні 0,95%, тому можна стверджувати, що регіональні диспропорції зростали з року в рік майже на 1% за час з 1995 р. по 2013 р.

1.3. Мікроекономічні показники

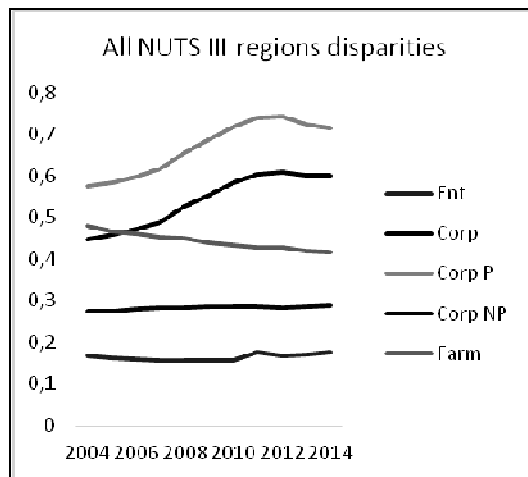
Ми обрали 4 мікроекономічних показники для аналізу: кількість підприємств (Ent), кількість компаній (Corp), кількість прибуткових компаній (Corp P), кількість неприбуткових організацій (Corp NP), кількість фермерів (Farm).

Найменші диспропорції у восьми регіонах спостерігаються за кількістю підприємств, проте цей показник зазнав значних змін з початком кризи. Регіональні диспропорції за усіма вказаними показниками, окрім кількості фермерів, почали зростати після 2008 р. Значна частка підприємств зупинила свою діяльність з початком кризи в чотирьох західних регіонах, а також у східному регіоні Прешув; до 2014 р. майже 300 фермерів зупинили свою діяльність у типовому агропромисловому регіоні Нітра, проте в інших регіонах спостерігався лише незначний спад кількості фермерів. Майже 200 фермерів розпочали свою діяльність на ринку в регіоні Прешув, що спричинило вирівнювання регіональних відмінностей за кількістю фермерів у регіонах Словаччини протягом періоду аналізу.

Якщо розглядати ці самі показники без врахування даних регіону Братислава, то можна помітити, по-перше, скорочення регіональних відмінностей. По-друге, простежуються незначні регіональні відмінності за показником прибуткових організацій, що не є притаманним для рис. 5, за яким регіон Братислава створює найбільші відмінності в регіонах за кількістю створених прибуткових організацій. Найбільші диспропорції простежуються на рис. 6 за показником кількості фермерів, що пояснюється тим, що регіони Братислава та Тренчин не є агропромисловими. Варто зазначити, що в цьому випадку мікроекономічні дисбаланси є практично сталими в часовому відрізку, що не притаманно для макроекономічних показників, відображених на рис. 3 і 4. Цей факт може пояснюватися високою відкритістю економіки Словаччини, що з регіональної точки зору робить економіку більш чутливою до зовнішніх умов на макрорівні.

Рисунок 5

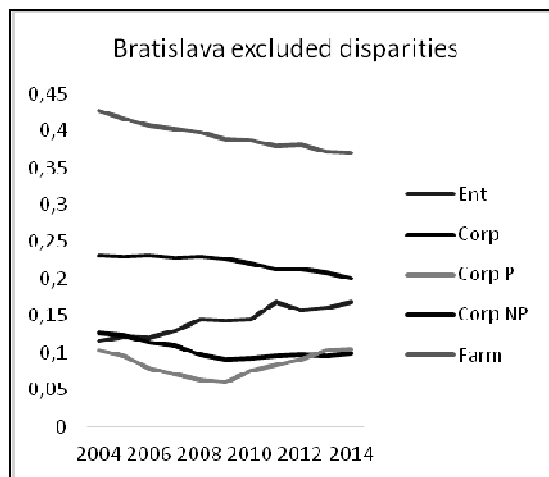
Регіональні відмінності за мікроекономічними показниками

Примітка. Складено автором.

Рисунок 6

Регіональні відмінності за мікроекономічними показниками

Примітка. Складено автором.

1.4. Екологічні показники

Для дослідження вибрані показники твердих викидів (SEm), викидів CO (CO), побутових відходів у тоннах (MWt), побутових відходів на душу населення (MWpc), розділених побутових відходів (MWsep) і споживання електроенергії.

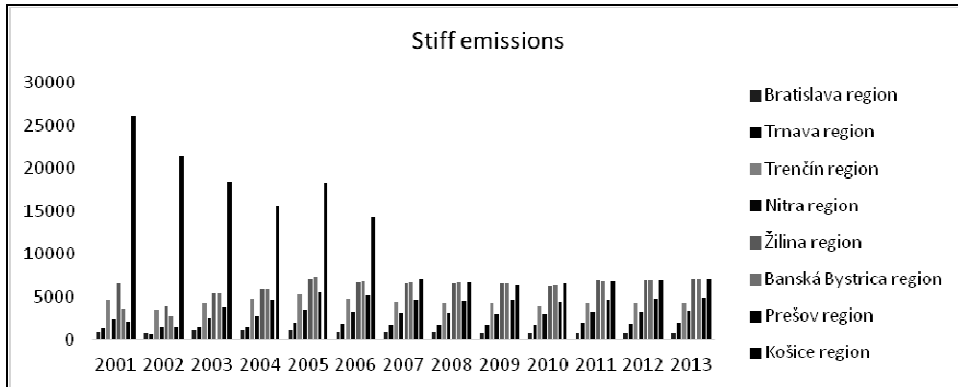
На рис. 7 відображено обсяги забруднення у вигляді твердих викидів, у тоннах. До 2007 р. Кошице був регіоном з найвищим показником забруднення у вигляді твердих викидів, тому що основною галуззю була металургійна. Найнижчий показник за цим видом забруднення здебільшого в західних регіонах, які сфокусували свою діяльність на автомобільну галузь, IT-сектор, сферу послуг та агропромислову галузь. У центральних та східних регіонах зосереджені важкі індустріальні компанії, проте рівень викидів відносно стабільний протягом усього часу. В 2007 р. регіон Кошице різко скоротив обсяги твердих викидів і досягнув рівня інших індустріальних регіонів – Банської Бистриці та Прешова.

Викиди чадного газу (CO) є найвищими в регіоні Кошице, проте порівняно з різким скороченням побутових викидів у цьому регіоні рівень викидів чадного газу є відносно високим. Диспропорції між регіонами у викидах CO є великими переважно за рахунок регіонів Кошице та Банська Бистриця. Найнижчі рівні викидів чадного газу в західних регіонах Словаччини, тобто у Братиславі та Трnavі. Диспропорції в зазначених двох показниках забруднення середовища є найбільш значущими серед усіх інших показників екологічного становища регіонів. Це спричинено різною галузеву структурою регіональних економік, оскільки саме в цих трьох вищезгаданих регіонах локалізовані заводи, що найбільше забруднюють середовище (сталеві та інші форми металургійної галузі).

Споживання електроенергії є найвищим в економічно важливому регіоні Братислава, тоді як в інших регіонах споживання залишається на незмінному рівні. Розбіжності в споживанні електроенергії в регіонах спричинені галузевими особливостями, їхньою потребою в цьому джерелі енергії та використуваних технологіях. Слід зазначити, що в західному регіоні Трнава, де переважає низький рівень споживання електроенергії, рівень безробіття є найнижчим після регіону Братислави; низькі потреби в споживанні електроенергії спричинені структурою регіональної економіки, в якій відсутні заводи-споживачі електроенергії та, відповідно, гіганти із забруднення середовища.

Рисунок 7

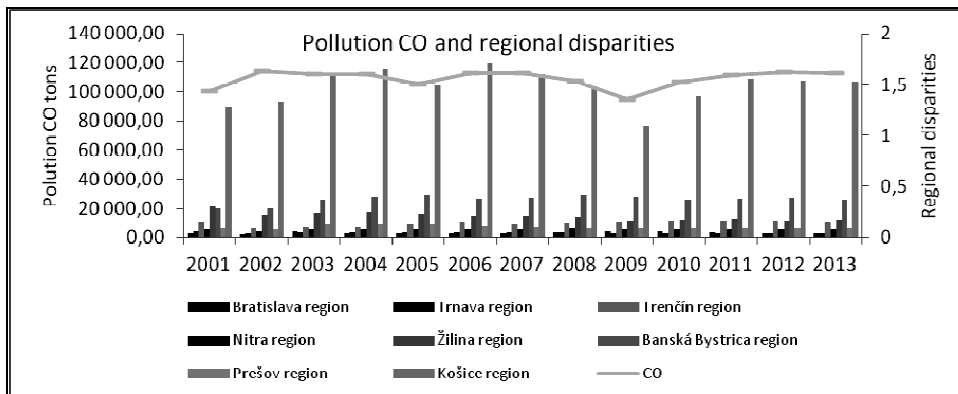
Тверді відходи в словацьких регіонах

Примітка. Складено автором.

Рисунок 8

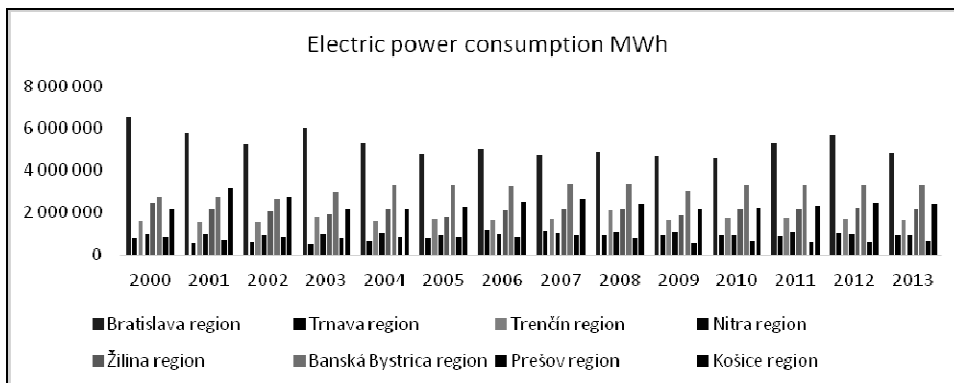
Викиди чадного газу (CO)

Примітка. Складено автором.

Рисунок 9

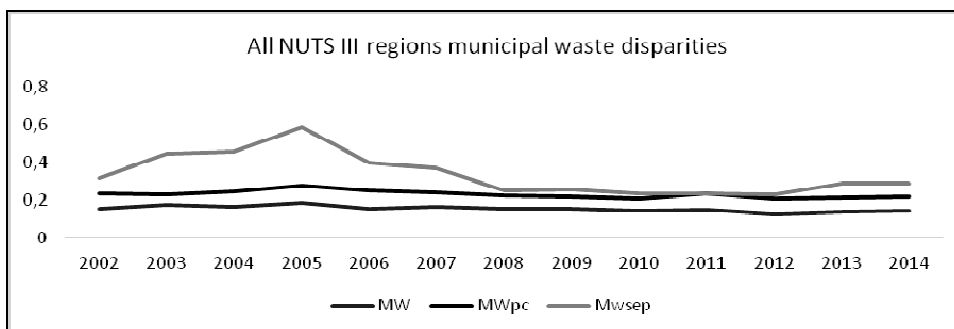
Споживання електроенергії в регіонах Словаччини

Примітка. Складено автором.

Рисунок 10

Відмінності в обсягах побутових відходів у регіонах Словаччини

Примітка. Складено автором.

На рис. 10 відображено відмінності в обсягах побутових відходів серед усіх 8-ми регіонів Словаччини. Хоча регіональні диспропорції в обсягах побутових відходів не є значними, проте слід констатувати тенденції до зростання загального обсягу побутових відходів. З 2002 р. по 2014 р. загальні обсяги побутових відходів зросли на 20,63%, тоді як обсяги побутових доходів на

душу населення – на 19,82%. Слід зазначити, що ці значення не вписуються в концепцію сталого розвитку. З іншого боку, обсяги розділеного побутового сміття зросли вчетверо в середньому в усіх регіонах, що дає змогу переробляти приблизно 9,5% усіх відходів у регіонах Словаччини. Обсяги побутових відходів у західних регіонах на 25% вищі, ніж у східних, що дає змогу зробити припущення про вищі рівні споживання і добробуту в західних регіонах.

1.5. Соціально-демографічні відмінності

Соціально-демографічні відмінності тісно пов'язані із загальною якістю життя в регіонах. Серед багатьох показників ми вирішили обрати показники, що відображають бідність, доходи від нерухомості та будівництво нових квартир. Рівень ризику зубожіння досяг пікових значень у 2011 р. Східні регіони постраждали від недостатності робочих місць, що відобразилось у зниженні соціальних стандартів, що характерно і для жителів західних регіонів після настання економічної кризи.

Доходи від нерухомості почали зростати в 2004 р. у всіх регіонах, проте з 2009 р. прибуток від нерухомості концентрується переважно в регіоні Братислави, тоді як в інших регіонах цей показник скоротився, що спричинило зростання диспропорцій у регіонах за прибутками від нерухомості. Загалом це спричинено кращою економічною стійкістю бізнес-сектору протягом економічної кризи.

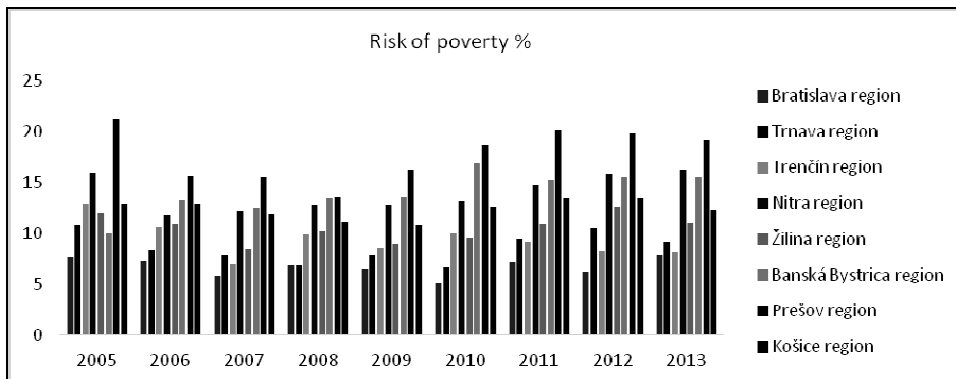
Західні регіони (особливо Братислава та Трнава) є більш привабливими для молодих жителів з інших регіонів завдяки кращим можливостям працевлаштування. Забудова новими квартирами відображає цю економічну ситуацію. Після кризи 2008 р. бум будівництва різко занепав у регіоні Братислава з часовим лагом в 1 рік, проте в інших регіонах обсяги будівництва квартир не скоротились. Це спричинено переоцінкою інвесторських проєктів щодо нерухомості в Братиславі.

1.6. Висновки щодо регіональних відмінностей серед словацьких регіонів

Регіональні відмінності на рівні NUTS-3 регіонів здебільшого зумовлені домінуючою позицією регіону Братислави. Коли ми розглядаємо вибрані показники без врахування столичного регіону, очевидно, створюється інша картина. По-перше, регіональні диспропорції набувають меншого значення. По-друге, існує розрив у розвинених західних та менш розвинутих східних регіонах. Економічна криза неоднозначно вплинула на регіональні відмінності регіонів. Соціальні розбіжності у вигляді підвищення ризику зубожіння утворились у результаті кризи і залишаються серйозною проблемою для муніципальної, регіональної та національної влади. Екологічні регіональні диспропорції є найвищими серед усіх інших регіональних дисбалансів.

Рисунок 11

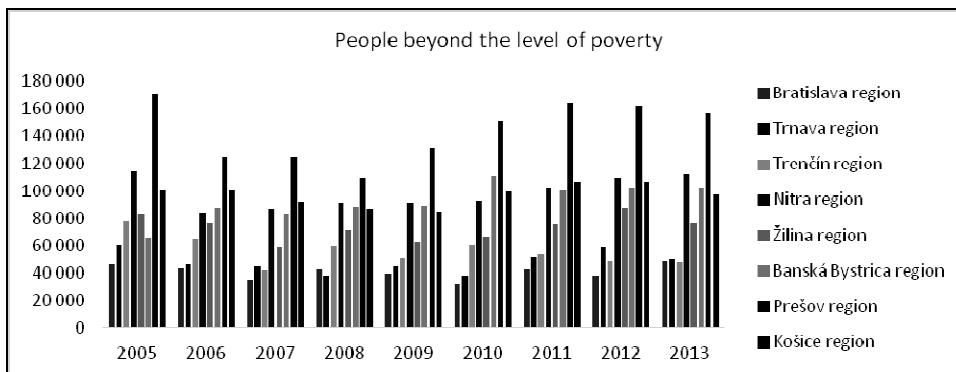
Ризик зuboжіння в регіонах Словаччини, %

Примітка. Складено автором.

Рисунок 12

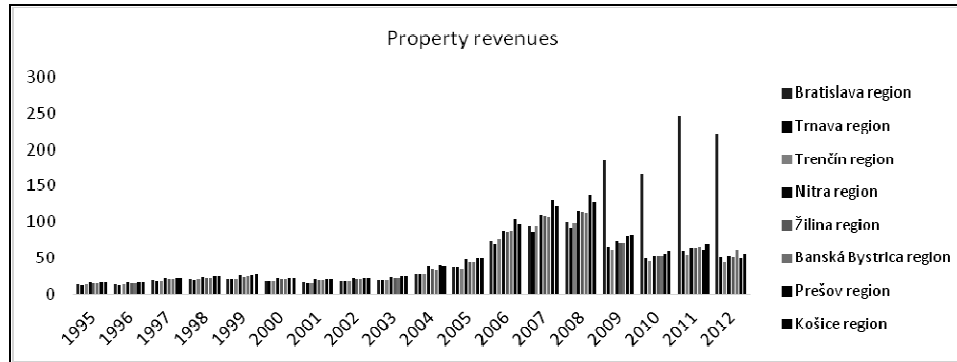
Населення, що живе за межею бідності в регіонах Словаччини

Примітка. Складено автором.

Рисунок 13

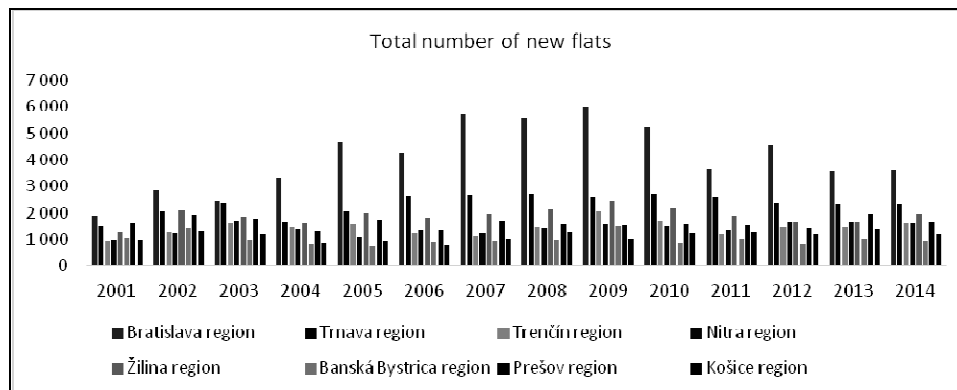
Доходи від нерухомості в регіонах Словаччини

Примітка. Складено автором.

Рисунок 14

Загальна кількість нових квартир у регіонах Словаччини

Примітка. Складено автором.

2. Еволюція територіального розвитку Словаччини

За територіально-адміністративним устроєм Словаччина поділена на 8 регіонів (що відповідають третьому рівню системи класифікації NUTS) і 2890 муніципалітетів (за станом на 31 грудня 2014 р.). Державне управління організоване у три рівні: держава – регіон – муніципалітет. Кожен рівень має виборні посади, розподілені обов'язки та відповідальність. Адміністративний устрій Словаччини має подвійний характер із відносно окремими зв'язками між місцевою і центральною владою (головні управління регіону, спеціалізовані адміністрації центрального апарату). Існує чітке розмежування між регіональним і місцевим рівнями та центральним апаратом влади у сфері відповідальності.

2.1. Юридичні та фінансові рамки регіональних державних органів управління

Діюча система регіонального управління в Словаччині була заснована у 1990 р., коли на законодавчому рівні були створені підстави для обрання на первинному рівні муніципальних органів управління з визначеними правами і заданою сферою їх діяльності. Муніципалітети де-факто почали свою діяльність як самостійні органи державного управління у листопаді 1990 р. До 2002 р. існувала лише однорівнева система територіального управління, що налічувала в собі близько 2800 муніципалітетів дуже різних розмірів, включаючи значну частку доволі дрібних муніципалітетів. Подальший розвиток супроводжувався посиленням місцевих органів управління та послабленням ролі центрального апарату державного управління. Починаючи з 2002 р. в процесі реформування державного управління значна частка повноважень була передана з центру на місце. Основні обов'язки і функції місцевих органів влади включають: управління комунальною власністю; підготовку та прийняття місцевого бюджету і зведеного рахунка казни; адміністрування місцевих податків; нагляд за господарською діяльністю (включаючи прийняття обов'язкових рішень щодо інвестиційної діяльності та стимулювання підприємницької діяльності); будівництво та ремонт доріг, майданчиків, кладовищ та інших муніципальних об'єктів; організацію надання державних послуг (розміщення відходів, вуличного освітлення, розподіл води, стічних вод, громадський транспорт і т. ін.), житла, дошкільних та шкільних установ, соціальних об'єктів, об'єктів охорони здоров'я, деяких лікарень; підтримання розвитку культури, бюро технічної документації, місцевої поліції, власної інвестиційної та підприємницької діяльності; ухвалення документів територіального планування, а також документів, що стосуються розвитку конк-

ретних сфер життя громади; створення і управління казначейською установою та інших необхідних установ.

Створення регіональних органів влади відбулось 1 січня 2002 р. Створення регіонального рівня органів самоврядування було направлено на подолання проблеми великої чисельності малих муніципалітетів з їх обмеженими професійними та фінансовими можливостями щодо надання адміністративних послуг, а також послуг, що виходили за межі територіальної юрисдикції цих муніципалітетів. У 2001 р. Національна Рада затвердила законодавчі акти, якими було створено другий рівень самоврядування (регіони) та передано решту повноважень до муніципалітетів. Закон про самоврядування вищих територіальних одиниць (так технічно було дано назву регіонам) встановив другий рівень місцевої влади – вісім регіонів, що відповідали кордонам територіально-адміністративного поділу країни на регіони. Після виборів у грудні 2001 р. органи державної влади регіонального значення приступили до виконання своїх обов'язків.

2.2. Організація органів регіонального самоврядування

Органи регіонального самоврядування у восьми регіонах Словаччини були наділені повноваженнями щодо питань інфраструктури, територіального планування, регіонального розвитку, шкіл, лікарень, деяких центрів надання соціальних послуг (будинки престарілих, будинки для догляду за немовлятами, кризові центри, дитячі будинки та ін.), культурні центри (галереї, музеї, театри, деякі бібліотеки тощо), участь у захисті прав громадян, ліцензування фармацевтичних компаній і приватних лікарень. Основні статистичні дані наведено в табл. 1.

Органи місцевого самоврядування складаються з прямо обраних органів влади:

- рада вищої територіальної одиниці;
- президент вищої територіальної одиниці.

Чисельність регіональних депутатів визначена законом у пропорції один депутат на 12–15 тис. населення. Президент очолює виконавчу гілку влади регіону. Він управляє регіональною організацією і її ресурсами та, відповідно, представляє регіон на будь-яких заходах. Президент не є членом регіональної ради, але очолює її скликання.

Регіональне управління є виконавчим органом регіону. Директор підзвітний президенту і здійснює регіональне управління. Структура регіонального управління та її персонал затверджуються президентом регіону.

Таблиця 1

Регіони Словаччини (2014 р.)

Вища територіальна одиниця	Площа (км ²)	Населення	Кількість муніципалітетів
Регіон Братислава	2053	625 167	73
Регіон Трнава	4148	558 677	251
Регіон Тренчин	4501	591 233	276
Регіон Нітри	6343	684 922	354
Регіон Жиліни	6788	690 449	315
Регіон Банська Бистриця	9455	655 359	516
Регіон Прешов	8993	819 977	665
Регіон Кошице	6753	795 565	440
Словаччина	49 034	5 421 349	2890

Джерело: Статистичне бюро Словаччини.

2.3. Виборчий механізм

Представники регіональних органів самоврядування (депутати регіональних рад та регіональні президенти) обираються на прямих, вільних, демократичних виборах, які відкриті як для кандидатів політичних партій, так і для самовисуванців. Вони обираються жителями, які постійно проживають у регіоні, на засадах загального, рівного й прямого виборчого права при таємному голосуванні строком на чотири роки. Кандидати представляють широкий спектр інтересів, і політичні партії відіграють важливу роль у виборах до місцевого та регіонального самоврядування.

Вибори ради проводяться на мажоритарній основі. Хоча і є партійні списки, виборці можуть голосувати за окремих кандидатів. Політичні партії або їх коаліції, зареєстровані Міністерством внутрішніх справ, представляють список кандидатів на виборах. Самовисуванці можуть балотуватися на виборах за власною ініціативою, підтриманою петицією, яку підписали виборці.

Кожен регіон поділений на виборчі ділянки під час виборів до регіональної ради. Виборці отримують окремі бюлетені для виборів президента і для членів ради. Вибори регіональних президентів організовані за моделлю в два тури. У першому турі кандидат, що отримав більше 50% голосів, призначений на посаду президента. Якщо жоден кандидат не досяг цього порога, то організовується другий тур, в якому перемога присуджується кандидату, який отримує найбільшу кількість дійсних голосів. У кожному регіоні пре-

зидент обирається незалежно від регіональної ради. У президентських виборах регіон розглядається як єдиний виборчий округ.

Кожна регіональна рада обирає віце-президентів зі своїх членів ради. Рада встановлює мандатний та фінансовий комітет; вона також може засновувати інші комітети. Мандатний комітет складається лише з депутатів, тоді як в інших комітетах кількість депутатів допускається не менше 50% членів комітету. Голова комітету повинен бути депутатом.

Також рада обирає головного аудитора. Прерогативою департаменту головного аудитора є внутрішній контроль.

2.4. Система регіональних фінансів

Нова система фінансування муніципалітетів і вищих територіальних одиниць (регіональних органів самоврядування) була підготовлена до набрання чинності в 2005 р., суть якої зводиться до того, щоб визначити податки регіону, а також зміцнити незалежність і відповідальність місцевих органів влади у питаннях використання державних коштів для ефективного функціонування служб регіонального значення. Водночас система фінансування була спрямована на стабілізацію доходів місцевих органів влади протягом тривалого періоду.

Регіональні органи влади несуть відповідальність за виконання своїх завдань за рахунок регіонального бюджету. Для виконання завдань державного управління вони отримують кошти з державного бюджету. Єдиним місцевим податком, що застосовувався на регіональному рівні, був податок на автотранспортні засоби, який накладається на транспортні засоби, що використовуються тільки для комерційних цілей. З 2015 р. законодавство уніфікувало ставки податку на різні типи автотранспортних засобів на всій території Словаччини, відтак податок справляється тепер не до регіонального, а до державного бюджету.

Основними джерелами доходів, доступних для фінансів регіонального рівня, є частка з централізовано зібраних податків, неподаткові доходи, а також гранти та трансфери з центрального уряду.

Міжбюджетні гранти і трансфери є важливим джерелом забезпечення локальних суспільних благ та послуг.

Неподаткові доходи включають операційні надлишки коштів державних підприємств, контрольовані регіональними органами врядування, збори і платежі, доходи з продажу, штрафи, доходи від власності. Окремим джерелом виступають доходи з капіталу.

Основний міжбюджетний трансфер становить частка з податків на особистий дохід, що надходять у державний бюджет. Законодавством пе-

редбачено перерозподіл частки надходжень від агрегованого податку на особистий дохід від державного до регіонального бюджету в розмірі 29,2% та до муніципалітетів у розмірі 68,5%. Решта 2,3% залишаються в державному бюджеті. Формули, що використовуються для розрахунку перерозподілу податкових надходжень до конкретного регіону / муніципалітету, визначені кількістю населення та іншими показниками, такими як чисельність населення, вікова структура, розмір, густота населення тощо. Перерозподіл доходів здійснюється у вигляді дотацій для місцевих органів влади, тобто жодних вимог до використання доходів бюджету не ставиться. Перерозподіл надходжень від оподаткування особистого доходу відіграє головну роль у вирівнюванні міжбюджетних фіскальних відносин. Це є важливим для подолання розриву у вертикальних фіскальних відносинах, але також важливе завдання – включення горизонтального ефекту вирівнювання, який покликаний вирівняти дисбаланси у витратних частинах бюджету.

3. Фінансовий механізм регіонів Словаччини

Державний бюджет кожної країни має відмінності у своїй структурі. Відмінні особливості мають джерела державних доходів, принципи їх формування, мета та принципи розподілу державних витрат. Це залежить не тільки від економічних, а й від історичних, культурних, географічних і політичних чинників. Різноманітність фінансових систем різних країн виявляється у тому, що кожна країна обирає, які обов'язки та громадські послуги надавати централізовано, а які – на місцевому чи регіональному рівні.

З другої половини ХХ ст. домінують децентралізаційні тенденції³. З огляду на децентралізаційні процеси у Словаччині зросло значення фінансової системи муніципалітетів. Водночас простежуються негативні наслідки цих процесів, що виявляється у поглибленні фіскальної диспропорції між муніципалітетами. «Чим більше децентралізована система оподаткування, тим більша потреба у вирівнюючих трансфертах. У більшості країн з перехідною економікою компонентом вирівнювання є грантові програми для регіонального рівня держави. Латвія, Литва, Польща, Румунія і Росія використовують трансфертні механізми, що вирішують потребу вирівнювання в межах доходних або витратних частин бюджету»⁴. У Словаччині для муніципалітетів теж застосовують формулу, що вираховує потребу в трансфертах задля витрат-

³ Bird R. M. Fiscal Decentralization in Developing Countries / R. M. Bird, F. Vaillancourt. – Cambridge : Cambridge University Press, 1999. – 318 p.

⁴ Shah A. Fiscal Decentralization in Developing and Transition Economies. Progress, Problems, and the Promise / A. Shah. – Washington, DC : World Bank Policy Research paper, 2004. – 47 p.

ної частини бюджету. Ця формула закладена в перерозподільчому механізмі єдиного податку (shared tax)⁵. Надходження від єдиного податку, тобто податку на особистий дохід (єдиний загальний податок з 2005 р.), є важливим джерелом фінансування дохідної частини бюджету муніципалітетів у Словаччині. За словацьким законодавством, надходження від єдиного податку вважається власним фінансовим потоком дохідної частини муніципалітетів, хоча з точки зору податкової науки це не зовсім так. Єдиний податок у Словаччині слугує для трансфертів вирівнювання. Нами було враховано цей факт для розрахунку фінансової автономії муніципалітетів.

У теорії державних фінансів сформульовані принципи, що стосуються фінансової системи муніципалітетів, які підсумовані й узагальнені Пековою⁶. Важливим принципом державних фінансів є надання певного ступеня фінансової автономії муніципалітетам. Фіскальна децентралізація передбачає те, що муніципалітети повинні самотужки контролювати власні дохідні джерела для досягнення достатньої фінансової автономії і підзвітності перед своїми платниками податків. У Європі важливість фінансової автономії чітко визначена Європейською хартією місцевого самоврядування від 1985 р.

Максимально припустимою фінансовою автономією може вважатися відсутність обмежень у муніципалітетів у питаннях встановлення податків, мита і зборів. Якщо доходи муніципалітетів були профінансовані за допомогою дотації загального призначення з центрального бюджету без жодних зустрічних вимог у використанні коштів, то фінансова автономія, як і раніше, буде значною, а система фінансування місцевих органів влади залишатиметься незмінною⁷. Місцеві органи влади можуть мати тільки відносну самостійність, тому що центральні законодавчі органи влади завжди впливають на місцеву владу певним чином⁸.

У Словаччині другий етап фіскальної децентралізації супроводжувався зі змінами у податковій системі на місцевому рівні. Вони стосувалися передачі компетенцій муніципальним утворенням і призводили до зростання їхніх доходів. З 2005 р. збільшилось значення доходів, які муніципалітети в рамках своєї юрисдикції отримують від місцевих податків. Водночас зростає фінансова автономія муніципалітетів переважно завдяки єдиному податку як влас-

⁵ Єдиний податок (podielové dane) – податок на особистий дохід у Словаччині, особливості якого є централізований збір та подальший перерозподіл за місцем резидентства платника податків (належності до того чи іншого регіону / муніципалітету).

⁶ Peková J. Hospodaření a finance územní samosprávy / J. Peková. – Praha : Management press, 2004. – 375 p.

⁷ Oulasvirta L. Financial autonomy and consistency of central government policy towards local governments, *International Review of Administrative Sciences* / L. Oulasvirta, M. Turala // *An international Journal of Comparative Public Administration*. – 2009. – Vol. 75, iss. 2. – P. 311–332.

⁸ Batley R. *Local Government in Europe: Trends and Developments* / R. Batley, G. Stoker. – London : Macmillan, 1991. – 239 p.

ному джерелу фінансів муніципалітету. З 2002 р. по 2004 р. розширилися права муніципалітетів щодо залучення фінансованих ресурсів здебільшого за рахунок децентралізаційних трансфертів з державного бюджету.

Був ухвалений Закон № 582/2004 про місцеві податки та місцеві збори на міські та малі будівельні відходи з поправками, в якому було визначено податки на нерухомість, на собак, на використання громадських місць, на розміщення, на ігрові автомати, на в'їзд та стоянку транспортних засобів в історичній частині міста, на ядерні установки, а також збір на міські та малі будівельні відходи. Усі вищеперелічені податки, окрім зборів, мають факультативний характер, тобто місцеві органи влади самі вирішують, вводити в дію ці податки чи ні.

Відповідно до словацького законодавства, власними джерелами фінансування муніципалітетів є частка з податку на особистий дохід (єдиний податок), надходження від місцевих податків та зборів, дохід з реалізації майна державної власності або комунальних підприємств, штрафні санкції за порушення фінансової дисципліни, введені муніципалітетами, та інші неподаткові доходи (адміністративні збори). Іноземні джерела фінансування – це дотації з державного бюджету, дотації з органів місцевого самоврядування чи інших муніципалітетів, дотації з ЄС. Використання боргового фінансування обмежується законом. Словацька модель муніципального фінансування ґрунтується на принципі багатьох джерел⁹. Влада муніципалітетів несе відповідальність за надання та фінансування початкових і переданих повноважень. Передані повноваження (наприклад, початкова освіта) фінансується за рахунок призначення субсидій, які знижують ступінь фінансової автономії муніципалітетів.

Результати економічної діяльності регіонів визначаються різними факторами залежно від економічного середовища, економічної та політичної ситуації в країні. Одним з важливих факторів є економічна криза, яка вразила не тільки країни ЄС. Враховуючи відкритість і взаємозв'язок національних економік, криза відображається не тільки в зниженні економічних показників діяльності регіонів, а й навіть у зменшенні власних доходів у сукупному доході регіонів та зростанні дефіциту бюджетів регіонів і, відповідно, зниженні фінансової автономії регіонів. Це вказує на доцільність дослідження взаємозв'язку між фінансовою автономією та економічною ефективністю на регіональному рівні.

⁹ Poliak L. Assessment of the municipal financial capacity, Proceedings of scientific papers / L. Poliak // Manažment podnikania a vecí verejných. – Slovak academy of management, 2013. – P. 137–144.

3.1. Фінансова незалежність муніципалітетів в економічній сфері регіонів Словацької Республіки

Метою цього підрозділу є оцінка і порівняння еволюції двох показників фінансової незалежності для вимірювання регіональних відмінностей у фінансовій автономії та ВВП на душу населення, а потім дослідження існування зв'язку між фінансовою автономією муніципалітетів і ВВП на душу населення NUTS-3 регіонів¹⁰ Словаччини у періоди 2005–2008 та 2009–2011 рр.

Часовий період аналізу даних був розділений на два періоди. Перший період тривав з 2005 р. по 2008 р., коли в регіонах Словаччини економіка зростала, а другий – з 2009 р. по 2012 р., в який економічна криза мала найбільший вплив на економічний стан регіонів. Дані щодо ВВП на душу населення у NUTS-3 регіонах доступні у Статистичному бюро Словацької Республіки¹¹ тільки до 2011 р. Через істотні зміни у системі фінансування муніципалітетів початком першого періоду для аналізу був обраний 2005 р. Для усунення трендового значення даних, а відтак для досягнення співставних значень у часі панельні дані дослідження були переведені у форму міжсекторальних даних. Для кожного параметра ми обрали скориговане значення даних кожного регіону відповідно до їх середньозваженого значення щодо Словаччини загалом за вказаний період часу.

Зв'язок між FA_2 (фінансова автономія) і $GDPpc$ (ВВП на душу населення) було досліджено за допомогою кореляційного аналізу. Передбачалася пряма лінійна залежність між змінними. Значущість коефіцієнта кореляції було проаналізовано за допомогою одновибіркового t-тесту (тест Стьюдента). Під нульовою гіпотезою закладено відсутність зв'язку, тобто коефіцієнт лінійної кореляції дорівнює нулю. Якщо нульова гіпотеза відхилена, то це підтверджує існування зв'язку між змінними $GDPpc$ та FA_2 . Аналіз зв'язку в кількісному вимірі між цими двома змінними було проведено за допомогою двох простих лінійних регресійних моделей. Перша модель виражає адитивний зв'язок між змінними, а друга – мультиплікативний. Обґрунтованість цих двох моделей була розглянута і оцінена за допомогою пояснення змінних величин у цих моделях.

¹⁰ NUTS класифікація у Словаччині: NUTS 1 – Словацька Республіка; NUTS 2 – 4 регіони: Братиславський регіон, Західна Словаччина, Центральна та Східна Словаччина; NUTS 3 – 8 самоврядних регіонів: Трнава, Тренчин, Нітра, Жиліна, Банська Бистриця, Прешов і Кошице; NUTS 4 – 79 райони; NUTS 5 – 2927 муніципалітетів (у 2012 р.), в т. ч. 22 міські зони, 138 міст і 2752 сільських муніципалітети.

¹¹ Jílek M. Fiskální decentralizace. Teorie a empirie / M. Jílek. – Praha : ASPI – Wolters Kluwer, 2008. – 428 p.

Для вимірювання регіональних диспропорцій в FA_2 і GDP рс у Словаччині в період з 2005 р. по 2012 р. ми використали коефіцієнт варіації за формулою (Hindls, Hronová, Seger, 2003)¹², яка розраховується як стандартне відхилення, поділене на середнє арифметичне показника FA_2 або GDP рс відповідно. Коефіцієнт варіації є фундаментальним показником мінливості, що додатково враховує середнє значення аналізованих даних. Ця особливість допоможе нам краще порівняти часову динаміку змінних.

Ми дослідили фінансову незалежність муніципалітетів, використовуючи такі співвідношення:

$$FA_1 = (LT + ST + CNTR + OCI) / TR, \quad (1)$$

де FA_1 – фінансова автономія в ширшому значенні, яка бере до уваги власні доходи в широкому значенні; LT – місцеві податки; ST – єдині податки, що перерозподіляють особистий дохід та частково перенаправляються в місцеві бюджети у Словаччині; $CNTR$ – поточний неподатковий дохід, OCI – власний дохід від капіталу; TR – загальний дохід.

$$FA_2 = (LT + CNTR) / TR, \quad (2)$$

де FA_2 – фінансова автономія у вузькому значенні, яка бере до уваги тільки власні доходи, величина яких безпосередньо залежить від рішень, прийнятих у муніципалітетах; LT – місцеві податки; $CNTR$ – поточний неподатковий дохід; TR – загальний дохід.

Ступінь фінансової автономності, розрахований на основі зведених даних для всіх муніципалітетів у NUTS-3 регіонах у період з 2005 р. по 2012 р., отриманих від Центру даних (DataCentrum), завданням якого є зведення даних з отриманих фінансових звітностей усіх муніципалітетів Словаччини.

Для кількісної оцінки фінансової автономності муніципалітетів ми використали широко застосований показник – коефіцієнт фінансової самодостатності (відношення власних доходів муніципалітету до загальних доходів усіх муніципалітетів). Чим більшою (меншою) є частка власних фінансових надходжень у загальних надходженнях державних органів влади, тим більше (менше) муніципалітет є фінансово незалежним (Horváthová, 2009). У широкому значенні частка податків, які справляються в державний бюджет та в подальшому перерозподіляються до місцевих, зараховується до надходжень бюджетів на місцевому рівні. В цьому підрозділі ми здійснили розрахунки, виходячи з широкого розуміння власних надходжень місцевих бюджетів, що відповідає поточному законодавству (Закон № 583/2004). У додаток до власних доходів ми включили дохід з капіталу, розрахований відповідно до рівняння (1).

¹² Hindls R. Statistika pro ekonomy / R. Hindls, S. Hronová, J. Seger. – Praha : Professional Publishing, 2003. – 415 p.

Після цього ми провели розрахунки відповідно до рівняння (2), в якому визначено власні фінансові ресурси у вужчому значенні. Під вужчим значенням ми розуміємо ті доходи та збори, що прямо визначені постановленими рішеннями муніципалітетів, оскільки в законодавчій базі зазначається, що до повноважень місцевої влади належить встановлення розміру податків та зборів для сфери громадських послуг міського значення¹³. Щодо надходжень, визначених у рівнянні (2), ми не включаємо власні надходження з капіталу муніципалітетів, тому що вони є непостійні і їх сума значно варіюється (наприклад, продаж активів, що належать місцевим органам влади). Надходження з продажу нерухомості є нерегулярним джерелом фінансування витратної частини місцевого бюджету, в яку входять зарплати, операційні витрати, ремонти тощо.

3.2. Аналіз та оцінка фінансової автономії у словацьких регіонах

На рис. 15 показано показники FA_1 і FA_2 муніципалітетів у NUTS-3 регіонах Словаччини; шкала розділена на до- та посткризовий періоди. У верхній частині рис. 15 ми бачимо динаміку FA_1 , що ілюструє вплив податку на прибуток на фінансову автономію у ширшому значенні (FA_1). З початку економічної кризи відбулося значне падіння цього показника FA_1 .

Динаміка значень FA_1 в довгостроковій перспективі досягла найвищого рівня в регіоні Братислави. Водночас найнижчого рівня досяг регіон Прешова, який розташований на сході країни і має найвищий рівень безробіття. Приблизно 1/3 національного ВВП виробляється в регіоні Братислава, де спостерігається найнижчий рівень безробіття.

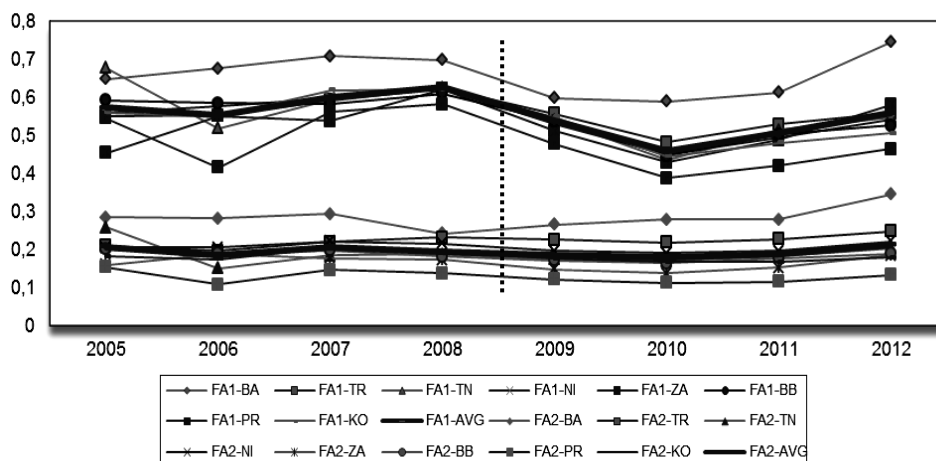
Дохідна частина муніципалітетів Словаччини за період з 2005 р. по 2012 р. складалась на 34% за рахунок перерозподілу єдиного податку. В результаті економічної кризи відбувся спад фінансових потоків від сплати єдиного податку, а відтак це спричинило значне падіння рівня автономності FA_1 , що особливо помітно протягом 2009–2010 рр. З 2005 р. по 2011 р. словацькі муніципалітети отримували 70,3% від суми надходжень від податку, що справлявся в державний бюджет. Сума надходжень від сплати особистого дохідного податку також скоротилась внаслідок прийняття законодавчого акта від 1 січня 2012 р. Цей акт скоротив частку перерозподілу від надходжень єдиного податку з 70,3% до 65,4%. У 2012 р. порівняно з 2011 р., завдяки високим значенням сум, отриманих від сплати єдиного податку, законодавчі зміни не спричинили негативного впливу на стан фінансової автономії FA_1 муніципалітетів.

¹³ Jílek M. Fiskální decentralizace. Teorie a empirie / M. Jílek. – Praha : ASPI – Wolters Kluwer, 2008. – 428 p.

Рисунок 15

Динаміка FA_1 і FA_2 , 2005–2012 рр.

Примітка. Розроблено автором.

BA – регіон Братислава, TR – регіон Трнава, TN – регіон Тренчин, NI – регіон Нітра, ZA – регіон Жиліна, BB – Регіон Банської Бистриці, PR – регіон Прешов, KO – регіон Кошице.

Пунктирна лінія – середина.

З 2005 р. по 2012 р. фінансова автономія у вужчому значенні (FA_2) була стабільною. Найвищі значення FA_2 було досягнуто в регіоні Братислави. Значення вище середнього було досягнуто регіонами Тренчин та Нітра. На протипагу цьому найнижчі показники FA_2 досягнув регіон Прешов. Ми вважаємо показник FA_2 найдоречнішим для визначення ступеня фінансової автономії Словацької Республіки, тому що муніципалітети не мають повноважень змінювати податкові ставки чи інші аспекти, що пов'язані з податком на особистий дохід.

Економічна криза після 2008 р. спричинила зростання диспропорцій у показнику FA_2 усіх NUTS-3 регіонів Словаччини. Вище середніх значення FA_2 (рис. 15) продемонстрували регіони Братислава та Трнава (орієнтовані на автомобільну промисловість). У цих регіонах також найвищі рівні ВВП на душу населення (згідно з даними Статистичного бюро Словаччини). Ступінь FA_2 також впливає на економічне процвітання економічно найефективнішого регіону Словаччини – Братислави. Ця метрополія впливає на економічну активність географічно близьких до неї регіонів Словаччини. Вони є приваблю-

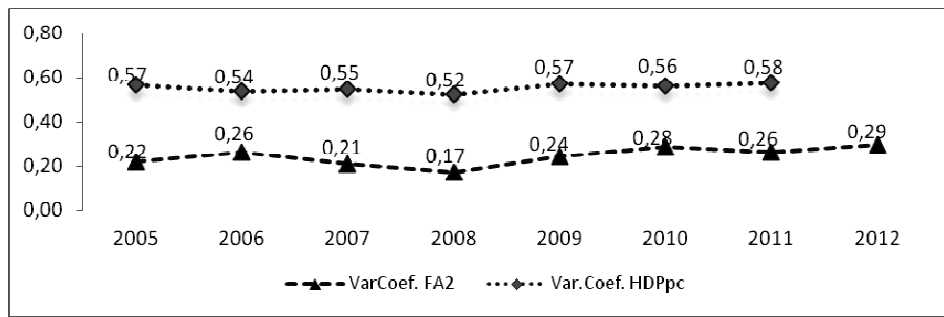
вими для інвесторів не лише в межах географічної близькості до столиці Словаччини, а й до столиці Угорщини, Австрії та Чехії. Отже, західні регіони Словаччини мають географічну перевагу завдяки вдалому розташуванню у Центрально-Східній Європі.

Коефіцієнт варіації, який ми використали для вимірювання рівня регіональних відмінностей, свідчить про скорочення нерівності в межах показника FA_2 та ВВП на душу населення в період, що передував економічній кризі. Після початку кризи відмінності у FA_2 та ВВП на душу населення лише поглибились. На рис. 16 показано тенденцію посилення регіональних відмінностей у показниках FA_2 та ВВП на душу населення, причому диспропорції останнього є набагато більшими, ніж першого. З огляду на це ми поставили за мету дослідити існування залежності між FA_2 та ВВП на душу населення.

У нашій попередній роботі¹⁴ ми виявили взаємозв'язок між показниками фінансового потенціалу та окремими показниками економічної діяльності в 2008–2010 рр. Ґрунтуючись на результатах цієї роботи, ми припускаємо, що коефіцієнт FA_2 муніципалітетів у NUTS-3 регіонах залежить від ВВП на душу населення, зміни якого залежать від рівня безробіття та зайнятості у NUTS-3 регіонах Словаччини.

Рисунок 16

Регіональні відмінності в FA_2 та ВВП на душу населення у NUTS-3 регіонах Словаччини

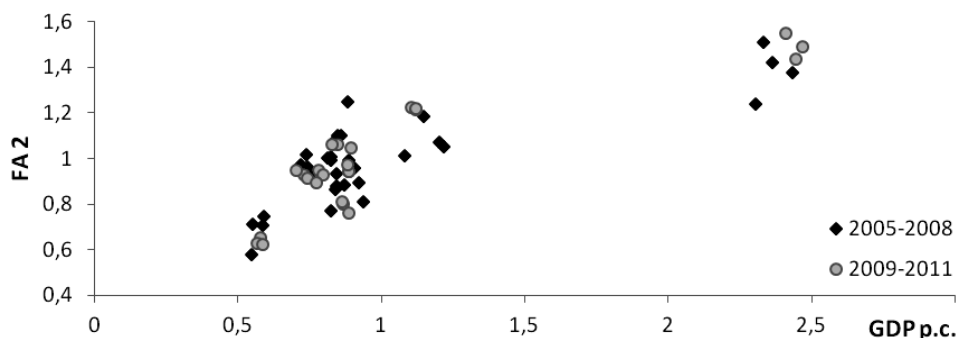

Примітка. Розроблено автором.

¹⁴ Bolcárová P. Stanovenie vzťahu medzi vybranými ukazovateľmi ekonomickej výkonnosti a finančnej kapacity regiónov NUTS 3 v Slovenskej republike / P. Bolcárová, S. Kološta, F. Flaška // XVI Medzinárodní kolokvium o regionálních vědách. – Czech Republic, 2013. – P. 182–186.

Рисунок 17

Співвідношення FA_2 до ВВП на душу населення до і після початку економічної кризи

Примітка. Розроблено автором.

На рис. 17 відображено стан регіонів за показниками FA_2 та рівня ВВП на душу населення в періодах до і після початку економічної кризи. Регіон Братислава (зверху справа) чітко досягає найвищих значень обох показників та, природно, задає характер взаємозв'язку між цими двома показниками, хоча і в межах інших регіонів простежується аналогічна тенденція.

Отож, ми розрахували ступінь залежності між FA_2 та ВВП на душу населення в регіонах NUTS-3. Пояснюючи позитивний зв'язок між FA_2 і ВВП на душу населення, слід керуватись тим, що отримання більшого фінансування у вигляді власних дохідних джерел муніципалітетів спричиняє процвітання та розвиток бізнесу. Також це допомагає у зниженні рівня безробіття і дає змогу муніципалітетам отримувати вищі рівні податкових надходжень (муніципалітети можуть збільшити ставки місцевих податків) та неподаткових надходжень (наприклад, дохід, отриманий від здачі в оренду приміщення державної власності, чи інші послуги, що надаються муніципалітетами). Це припущення властиве для усіх регіонів NUTS-3 Словаччини. З табл. 2 видно, що між FA_2 та ВВП на душу населення в регіонах NUTS-3 існує прямий і сильний кореляційний зв'язок протягом періоду 2005–2008 рр. Цей зв'язок лише посилюється у періоді 2009–2011 рр., як це відображено на рис. 17.

На рівні значущості 0,1% ми не можемо відкинути ні значущість параметрів, ні моделі загалом. Відхилення параметрів пояснюється майже ідентично в обох моделях. Вища частка відхилення пояснюється у другому звітному періоді і показує, що в цій залежності між змінними існує інша множина факторів, які потрібно брати до уваги. Це означає, що після початку економічної кризи залежність між ВВП на душу населення і FA_2 кристалізувалась. Зміна показника еко-

номічної ефективності (ВВП на душу населення) зумовлює на 66,3% варіацію FA_2 , що пояснюється мультиплікативною моделлю в період до економічної кризи. Зростання ВВП на душу населення на 1% приводить до зростання фінансової автономії в регіоні на 0,424% в докризовому та на 0,527% в післякризовому періоді аналізу (76,0% варіації FA_2 пояснюється зміною рівня ВВП). Адитивна модель показує, що зростання ВВП на душу населення на 1 спричиняє зростання показника фінансової автономії на 0,316 в період до початку економічної кризи та на 0,389 протягом 2009–2011 рр.

Таблиця 2

Результати регресійного аналізу

Часовий період	2005–2008 рр.		2009–2011 рр.	
	FA_2	$\ln (FA_2)$	FA_2	$\ln (FA_2)$
constant	0,6733***	0,0042***	0,5988***	0,0053***
ВВП	0,3163***	–	0,389***	–
$\ln$ (ВВП)	–	0,4237***	–	0,5266***
R	0,8127***	0,8143***	0,8697***	0,8719***
R^2	0,6606	0,6630	0,7563	0,7602
n	32	32	24	24

*** $p < 0,001$.

Примітка. Розроблено автором.

3.3. Висновки щодо розбіжностей у фінансовій автономії

Результати аналізу показують, що вище значення ВВП на душу населення допомагає збільшенню фінансової автономії FA_2 муніципалітетів у NUTS-3 регіонах Словаччини. Це говорить про те, що для представники місцевих органів влади в регіонах Словаччини, які економічно могутніші та мають кращий економічний потенціал і умови для ведення бізнесу, склалися кращі умови для збільшення неподаткових доходів від підприємницької та іншої діяльності (наприклад, оренда) завдяки вищій насиченості регіону економічними одиницями. Для підтвердження цього припущення в майбутньому слід визначити, якими є драйвери економічної активності регіонів і міст та як вони впливають на підвищення рівня фіскального потенціалу щодо ВВП на душу населення регіону й інших макроекономічних показників (наприклад, додана вартість за секторами

економіки). Також слід визначити, як якість бізнес-середовища, соціальна відповідальність бізнесу та якість муніципального / регіонального управління впливають на власні фіскальні можливості регіону без врахування єдиного податку, що задається і перерозподіляється з центру.

4. Тенденції регіонального розвитку Словаччини

У цьому питанні ми розглянули особливості територіального розвитку до та після застосування програм і проектів розвитку, фінансованих з фондів ЄС. Нами проаналізовано ситуацію в 2006 та 2013 рр. Метою цього дослідження є ідентифікація основних особливостей реалізації регіональної політики ЄС в умовах регіонів Словаччини та її вплив на регіональний розвиток у Словаччині і наступні тенденції розвитку.

4.1. Регіональний розвиток Словаччини в 2006 та 2013 рр.

Регіональний розвиток сильно залежить від фізичних та географічних передумов розташування регіону. Протягом останніх років можна спостерігати величезне домінування регіону Братислави (столиця, адміністративний і бізнес-центр, близькість до кордонів Угорщини й Австрії) в усіх економічних показниках. Низький рівень розвитку притаманний для регіонів Прешова та Банської Бистриці. Незважаючи на те, що протягом останньої декади простежується розвиток вищезазначених регіонів і застосовуються програми розвитку зі сторони ЄС, відмінності в регіональному розвитку надалі зростають.

Рівень розвитку регіонів Словаччини за показниками 2006 р. відображено в табл. 3.

Ситуація на кінець програмного періоду фінансування протягом 2007–2013 рр. відображена в табл. 4.

З табл. 4 можна зробити висновок, що економічна ситуація в регіонах Словаччини все ще різноманітна. Помітним є економічне домінування регіону Братислави, за яким слідує регіон Трнава, Жиліна, Кошице. Критична ситуація поглибилась у регіонах Банської Бистриці та Прешова. Різниця в економічному становищі регіону Братислави та інших регіонів Словаччини зросла вдвічі. Регіональний ВВП регіону Братислави становить 43100 євро за ПКС на душу населення, а регіональний ВВП решти семи регіонів – лише 14842,86 євро, тобто 60,53% від середнього рівня ВВП регіонів ЄС (різниця між регіоном Братислава та іншими регіонами – 115,47%).

Таблиця 3

Регіональні показники розвитку Словаччини в 2006 р.

Регіон	Рівень безробіття, %	Середня номінальна заробітна плата	Регіональний ВВП за ПКС на душу населення	Регіональний ВВП у % до середнього регіонального значення ЄС	ПІІ ¹⁵ , тис. євро	Частка ПІІ в регіонах, %
Словаччина	9,40	673,14	10088,68	42,57	29284029,3600	100,00
Братислава (регіон)	2,29	971,59	21111,29	89,08	18386927,4500	62,79
Трнава (регіон)	5,22	636,92	10113,70	42,67	3218428,4010	10,99
Тренчин (регіон)	5,19	597,26	8399,04	35,44	1217314,3130	4,16
Нітра (регіон)	9,09	575,18	9093,71	38,37	1176424,8160	4,02
Жиліна (регіон)	7,03	599,48	8432,91	35,58	1645263,6600	5,62
Банська Бистриця (регіон)	16,12	581,66	7259,52	30,63	596409,6462	2,04
Прешов (регіон)	13,68	530,11	6550,33	27,64	282361,3822	0,96
Кошице (регіон)	15,18	660,33	9748,93	41,13	2760899,6880	9,43

Джерело: Статистичне бюро Словаччини, Словацький національний банк, 2014 р.

Порівняння двох періодів зведено в табл. 5.

У табл. 5 ми порівняли:

- зміну рівня безробіття за рахунок зіставлення показників рівня безробіття в 2006 та 2013 рр.; в усіх регіонах спостерігається зростання рівня безробіття, найменше в регіоні Братислава – на 3,43%, а найбільше у регіоні Прешов – на 6,98%. Середній темп зростання безробіття в регіонах Словаччини становить 5,02%;
- зміна рівня середніх заробітних плат спостерігається в усіх регіонах Словаччини: на 5,91% зарплати зросли в регіоні Братислава та на 21,22% в регіоні Тренчин. Зростання середніх заробітних плат не є значним у Братиславі, проте слід зазначити, що цей регіон лідирує за рівнем заробітної плати в Словаччині як у 2006 р., так і в 2013 р.;

¹⁵ ПІІ – прями іноземні інвестиції.

Таблиця 4

Регіональні показники Словаччини в 2013 р.

Регіон	Рівень безробіття, %	Середня номінальна заробітна плата	Регіональний ВВП за ПКС на душу населення	Регіональний ВВП у % до середнього регіонального значення ЄС	ПІІ, тис. євро	Частка ПІІ в регіонах, %
Словаччина	14,44	805,00	17900,00	73,00	39641910	100,00
Братислава (регіон)	5,72	1029,00	43100,00	176,00	26806640	67,62
Трнава (регіон)	9,43	736,00	20100,00	82,00	2769659	6,99
Тренчин (регіон)	10,89	724,00	15800,00	65,00	1847027	4,66
Нітра (регіон)	14,08	661,00	14800,00	61,00	1586338	4,00
Жиліна (регіон)	12,79	726,00	15800,00	65,00	2635227	6,65
Банська Бистриця (регіон)	20,81	675,00	13200,00	54,00	997493	2,52
Прешов (регіон)	20,66	613,00	10100,00	41,00	369024	0,93
Кошице (регіон)	19,58	735,00	14100,00	58,00	2630501	6,64

Джерело: Статистичне бюро Словаччини, Словацький національний банк, 2014 р.

- зміни рівня регіонального ВВП за ПКС на душу населення розраховані як темп зростання 2013 р. порівняно з 2006 р. у відсотках. В усіх регіонах Словаччини помітне значне зростання виробництва: від 45% у регіоні Кошице до 104% у регіоні Братислави. Середній рівень регіонального ВВП не досягнуто жодним із регіонів, окрім Братислави (в 2006 р. цього рівня регіон Братислава не досягнув). Помітне значне зростання середнього регіонального ВВП (здебільшого за рахунок економічного зростання регіону Братислави);
- зміна рівня ПІІ в регіони не настільки значна, як інші економічні показники. Падіння рівня ПІІ спостерігається в таких регіонах, як Трнава, Кошице, а зростання помітне у регіонах Братислави, Жиліни, Тренчина, Банської Бистриці, Нітри, Прешова.

Таблиця 5

**Порівняння економічних показників регіонів Словаччини
 у 2006 та 2013 рр.**

Регіони	Рівень безробіття, у % (2013 – 2006)	Темп зростання середніх заробітних плат (2013 / 2006 x 100)	Темп зростання регіонального ВВП за ПКС на душу населення (2013 / 2006 x 100)	Регіональний ВВП, у % до середнього значення регіонального ВВП по ЄС (2013–2006)	Зростання / падіння ПІІ, тис. євро (2013 / 2006 x 100)	ПІІ, у % до загального значення по Словаччині (2013 – 2006)
Словаччина	5,04	19,59%	77%	30,43	35%	0,00%
Братислава (регіон)	3,43	5,91%	104%	86,92	46%	4,83%
Трнава (регіон)	4,21	15,56%	99%	39,33	-14%	-4,00%
Тренчин (регіон)	5,70	21,22%	88%	29,56	52%	0,50%
Нітра (регіон)	4,99	14,92%	63%	22,63	35%	-0,02%
Жиліна (регіон)	5,76	21,10%	87%	29,42	60%	1,03%
Банська Бистриця (регіон)	4,69	16,05%	82%	23,37	67%	0,48%
Прешов (регіон)	6,98	15,64%	54%	13,36	31%	-0,03%
Кошице (регіон)	4,40	11,31%	45%	16,87	-5%	-2,79%

Джерело: Статистичне бюро Словаччини, Словацький національний банк, 2014 р.

Отже, аналізуючи регіональні тенденції розвитку Словаччини за даний період, можна дійти висновку, що економічне домінування столичного регіону підтвердилось і посилилось. Незважаючи на підтримку інших регіонів Словаччини з боку програмного періоду фінансування регіонального розвитку, різниця в економічному становищі регіону Братислава порівняно з іншими регіонами протягом періоду фінансування стратегічними програмами та про-

ектами зі сторони ЄС зросла у два рази. Тому постає запитання, чи насправді фонди ЄС допомогли у конвергенції регіонів для збалансованого територіального розвитку.

Для оцінки регіональних відмінностей потрібно розглядати також інші фактори. У випадку регіону Братислави сприятлива ситуація створена також за рахунок дуже вдалого розташування поряд з кордонами Австрії, Угорщини і Чехії. Незважаючи на це, тут технічна та інформаційна інфраструктури в добрих умовах, кваліфікований людський потенціал, добре розвинуті програми транскордонного розвитку та ін. Низький рівень розвитку східних і центральних регіонів Словаччини, особливо Банської Бистриці й Прешова, спричинений поганою транспортною інфраструктурою, міграцією кваліфікованих трудових ресурсів та значною часткою ромського населення поблизу кордону з Україною (східний кордон ЄС).

З огляду на це ми вважаємо, що роль ЄС у допомозі Словаччині повинна полягати в подальшому подоланні диспропорцій у найменш розвинутих регіонах Словаччини. Фонди ЄС мають спрямовуватись на:

- створення технічної та інформаційної інфраструктури;
- мотивацію кваліфікованих трудових ресурсів не полишати їхні домівки і привносити в зростання ВВП регіону і регіональної конкурентоспроможності;
- підтримання створення регіональних та локальних виробничих систем відповідно до природних і соціальних особливостей регіонів.

Ці дії мають бути імplementовані у співпраці з національними, регіональними та муніципальними органами влади і під чітким контролем¹⁶ європейських інституцій за їх цільовим використанням. Важливо гармонізувати національні пріоритети з пріоритетами ЄС та пріоритетами зробити свій внесок у досягнення стратегічних цілей ЄС, зазначених у Територіальному порядку денному ЄС на 2020 р. (2011 р.) та Стратегії Європи-2020.

Література

1. Barro R. J. Economic growth / R. J. Barro, X. Sala-i-Martin. – London : The MIT Press, 2004. – 654 s.
2. Batley R. Local Government in Europe: Trends and Developments / R. Batley, G. Stoker. – London : Macmillan, 1991. – 239 p.

¹⁶ У процесі освоєння фондів ЄС, імplementованих через Словацькі агенції, 20% проектного фінансування застосовується для підкупу з метою спрямування цих коштів у конкретні проекти (Baláž, Slovak Academy of Sciences, 2014).

3. Bird R. M. Fiscal Decentralization in Developing Countries / R. M. Bird, F. Vaillancourt. – Cambridge : Cambridge University Press, 1999. – 318 p.
4. Bolcárová P. Stanovenie vzťahu medzi vybranými ukazovateľmi ekonomickej výkonnosti a finančnej kapacity regiónov NUTS 3 v Slovenskej republike / P. Bolcárová, S. Kološta, F. Flaška // XVI Medzinárodní kolokvium o regionálných vedách. – Czech Republic, 2013. – P. 182–186.
5. Čapková S. Slovakia: Local Government: Establishing Democracy at the Grassroots / S. Čapková // The Oxford Handbook of Local and Regional Democracy in Europe / eds. J. Loughlin, F. Hendriks, A. Lidström. – New York : Oxford University Press, 2010. – P. 552–576.
6. Delcamp A. Presentation of the Responses to a questionnaire about the Autonomy of Parliaments / A. Delcamp // Association of Secretaries General of Parliaments Cape Town Session. – 2008. – April.
7. European Commssion. 2010. Territorial Agenda of the European Union 2020 – Towards an Inclusive, Smart and Sustainable Europe of Diverse Regions. 2011 [Electronic resource] – Mode of access : <http://www.eu-territorial-agenda.eu/Reference%20Documents/Final%20TA2020.pdf>.
8. European Commssion. 2010. Communication from the Commission EUROPE 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. 2010 [Electronic resource] – Mode of access : <http://ec.europa.eu/research/era/docs/en/investing-in-research-european-commission-europe-2020-2010.pdf>.
9. Data on order from databases of DataCentrum [Electronic resource] – Mode of access : <http://www.datacentrum.sk>.
10. Hindls R. Statistika pro ekonomy / R. Hindls, S. Hronová, J. Seger. – Praha : Professional Publishing, 2003. – 415 p.
11. Horváthová L. Dopad fiškálnej decentralizácie na miestne rozpočty v SR / L. Horváthová // XIV. Ročník mezinárodní odborné konference «Teoretické a praktické aspekty veřejných financí». – Czech Republic, 2009. – P. 1–10.
12. Jílek M. Fiskální decentralizace. Teorie a empirie / M. Jílek. – Praha : ASPI – Wolters Kluwer, 2008. – 428 p.
13. Oulasvirta L. Financial autonomy and consistency of central government policy towards local governments, International Review of Administrative Sciences / L. Oulasvirta, M. Turala // An international Journal of Comparative Public Administration. – 2009. – Vol. 75, iss. 2. – P. 311–332.
14. Peková J. Hospodaření a finance územní samosprávy / J. Peková. – Praha : Management press, 2004. – 375 p.

15. Poliak L. Assessment of the municipal financial capacity, Proceedings of scientific papers / L. Poliak // Manažment podnikania a vecí verejných ; Slovak academy of management. – Slovak Republic, 2013. – P. 137–144.
16. Shah A. Fiscal Decentralization in Developing and Transition Economies. Progress, Problems, and the Promise / A. Shah. – Washington, DC : World Bank Policy Research paper, 2004. – 47 p.
17. Statistical databases of Slovak Statistical Office [Electronic resource]. – Mode of access : <http://slovak.statistics.sk>.

Стаття надійшла до редакції 30 грудня 2015 р.